

Розділ 3. Аспекти психологічно-естетичного почуття юриста

- 3.1. Психологічна культура юриста**
- 3.2. Інтелектуальна культура юриста**
- 3.3. Культура підсвідомості юриста**
- 3.4. Емоційна культура юриста**
- 3.5. Педагогічна культура юриста**
- 3.6. Естетична культура юриста**

3.1. Психологічна культура юриста

Прийнято вважати, що слово “душа” вперше з'явилося у IV ст. до н. е. у праці Арістотеля “Про душу”. У ХУІ-ХУП ст. в науковий обіг увійшов термін “психологія”, який у ХVІІІ ст. вживався на позначення окремої галузі знань про психічне відображення дійсності у процесі діяльності людини та у поведінці тварин. Розвиток психології як науки розпочався в ХІХ ст. Отже, психологія - порівняно молода наука. Проте справжні дослідження глибин таємниці людської душі, з'ясування причин поведінки людини в тій чи іншій ситуації ще чекають людство у ХХІ ст.

Предмет дослідження психології, як відомо, становлять психічні процеси - відчуття, сприймання, запам'ятовування, згадування, уявлення, мислення, почуття, прагнення

тощо. Вони у кожній професії мають свої особливості, що спричиняється до поділу психології на відповідні види.

Нас більшою мірою цікавить юридична психологія як наука, що з'ясовує природу і сутність психіки, її загальні закономірності та основні психічні процеси, властивості, притаманні правникам. Йдеться не тільки про психологічну структуру особистості юриста, а й про уміння володіти психологічними прийомами, розуміння соціально-психологічних явищ у суспільстві, знання психіки інших людей тощо.

Юрист, формуючи правомірну поведінку людини, обов'язково повинен враховувати те, як психологічні чинники впливають на неї у правовому полі. Загалом правник має постійно перебувати у психологічній готовності діяти в рамках закону й етики. Незнання законів психології призводить до того, що результат досягається будь-яким способом. По-заяк нехтуються психологічні основи творчості, зневажаються загальнолюдські цінності та об'єктивні закони розвитку суспільства.

Зміст психологічної культури правника полягає в тому, що він повинен уміти володіти такими психологічними категоріями, як мотивація, бажання, спонукання, захоплення, натхнення, нахили та ін. Саме вони характеризують психологію юридичної праці та управління. Важливу роль наразі відіграє професійне навчання та наукова організація професійних дій. З психологічного погляду це означає, що юрист повинен вміти знімати напруженість чи долати психологічні бар'єри, на основі власних сформованих позитивних емоцій виявляти професійну зацікавленість, вміло застосовувати владні повноваження. Завдяки цьому збільшується творчий потенціал, з'являється натхнення, підвищується працездатність, саморегульованість та спостережливість, активізуються пізнавальні процеси та гострота почуттів у професійній діяльності.

Психологічна культура юриста — це органічна єдність психологічної освіченості (знань, навичок, прийомів автотренінгу, саморегуляції тощо), волі, відповідних професійно-психологічних якостей, які чинять ефективний вплив на розв'язання правових ситуацій.

Говорячи про психологічну культуру, якою повинен володіти юрист, можна сказати, що вона передбачає розвиток високих особистісних душевних якостей. Юристові треба постійно вдосконалювати свої знання з психології з тим, щоб забезпечувати рівновагу між внутрішніми і зовнішніми психічними процесами, що, звичайно, впливає на зміст професійної діяльності. Проте цього недостатньо. Адже юрист як особа може характеризуватися високими душевними якостями, але не вміти втілювати їх у практичну діяльність. У результаті не буде забезпечений ефективний психологічний вплив на громадян, що своєю чергою негативно позначиться на правовій діяльності. Коли йдеться про психологічну культуру, важливо поєднувати теорію і практику.

Зрозуміло, що психологічна культура юриста не існує абстрактно. Вона виявляється у сукупності видів. Так, при класифікації психологічної культури за юридичними спеціальностями, відповідно виділяються: культура судді, культура слідчого, культура адвоката, культура прокурора, культура працівника міліції тощо як психологічні культури. Ці їх різновиди за змістом мають багато спільного, проте існують й істотні відмінності, які пояснюються специфікою обов'язків.

Доцільно розглянути особливості видів психологічної культури за такою ознакою, як темперамент особистості юриста, який характеризує його відносно стабільно з погляду динамічності, тону, врівноваженості психічної діяльності. Мова йде про відомі типи темпераментів (типи нервових систем): сангвінічний, холеричний, флегматичний,

меланхолічний. У зв'язку з цим можна говорити про психологічну культуру юриста-сангвініка, психологічну культуру юриста-холерика, психологічну культуру юриста-флегматика, психологічну культуру юриста-меланхоліка.

Так, сутність психологічної культури юриста сангвінічного темпераменту полягає у тому, що його ступінь освоєння психологічних прийомів впливу на людей характеризує велика рухливість, активність, але домінує врівноваженість, планомірність. Такий юрист швидко вступає у контакт зі співбесідниками, швидко знайомиться, активно пропонує свої послуги, динамічно розв'язує проблеми. Набуття відповідних психологічних навичок у нього відбувається без особливих зусиль. В цілому юрист-сангвінік швидко й правильно реалізує правові норми, уміло керує юридичними справами, не створює конфліктних ситуацій та ін.

Психологічна культура юриста-холерика потребує постійного вдосконалення й конкретних меж. Справа у тому, що такий психологічний тип характеризується неврівноваженістю, гарячкуватістю, дратівливістю, збудженістю і врешті-решт непередбачуваністю. Як і сангвінік, холерик має міцну нервову систему. Він може виконувати завдання підвищеної складності, працювати у неординарній оперативній обстановці тощо. Але юрист-холерик потребує постійного контролю, наразі такого, який супроводжується вимогливістю, як правило, безальтернативністю. Небезпечним є те, що юрист з такою психологічною культурою може зопалу прийняти неправомірне правове рішення, хоча завжди зуміє вийти зі складної ситуації. Як швидко він запалюється, так швидко і згасає, заспокоюється і, основне, ненадовго ображається, швидко забуваючи неприємності.

Стосовно юриста-флегматика, відзначимо його стабільну психологічну культуру. Підвищення її рівня потребує значного проміжку часу, проте це буде надійно і надовго. Стриману манеру поведінки юриста-флегматика вирізняє упевненість у прийнятті виважених юридичних рішень, як правило, безпомилкових. Він, звичайно, враховує всі альтернативні варіанти, обирає найоптимальніші. Юриста-флегматика нелегко вивести з психологічного стану рівноваги, він не піддається умовлянням, діє на власний розсуд. Це, безумовно, надійний працівник юридичної служби, на якого можна покласти, який не підведе. Недоліком, можливо, є те, що флегматик повільно приймає рішення, не поспішає з пропозиціями.

На особливу увагу заслуговує характеристика психологічної культури юриста-меланхоліка, оскільки це слабкий, неврівноважений, інертний тип нервової системи. З такими юристами (як і з холериками) керівникам юридичних установ працювати досить складно. Юристи-меланхоліки дуже вразливі, підвищено емоційні, в результаті чого вони легко впадають у відчай, відчувають безпорадність. Зауваження й пропозиції сприймають неадекватно, насторожено. Вони потребують особливого підходу, тактовної бесіди тощо. Меланхоліків може вразити навіть погляд людини, вони надзвичайно чутливо вловлюють оцінки, думки про свою особистість. Зрозуміло, що таким юристам притаманні тонкі внутрішні переконання, а їхнє юридичне рішення може бути незрозумілим навіть для колег.

Щодо норм психологічної культури юриста, то, на взірець, фахівець може встановити їх особисто для себе. Тут доцільно орієнтуватися на професійно-етичний кодекс юриста, необхідну допомогу може надати і морально-психологічна служба. В цілому за норми психологічної культури можна прийняти систему загальнолюдських цінностей та вимоги юридичної етики.

Механізм дії психологічної культури юриста, тобто важелі, за допомогою яких психологічна культура втілюється у його практичну діяльність, - це насамперед мислення і мова.

Мислення юриста спрямоване на усвідомлення права й реалізацію його норм. У психологічній літературі мислення поділяється на теоретичне і практичне. Юрист повинен розвивати обидва види мислення, щоб активізувати творчий пошук, професійні дії. Але перешкодою творчій діяльності юриста може бути осуд керівників, невпевненість у результатах тієї чи іншої справи. У таких випадках механізм мислення юриста буде "деформований", оскільки його думка залишиться невисловленою.

Думки передаються за допомогою мови, яка буває, як відомо, внутрішньою і зовнішньою. Зрозуміло, що внутрішня мова людини передує зовнішній, тобто слову. Проте юрист працює в таких умовах, коли зовнішня мова не завжди повинна виражати думку чи внутрішню мову. Це позитивний результат його психологічної культури, хоча зміст вираженої думки характеризує ступінь розвитку загальної культури людини.

Зауважимо, що мова юриста не завжди адекватна його психологічній культурі. Однак не кожен юрист уміє використовувати слово як засіб юридичної праці. Трапляється, юристові тяжко висловитися, а легше скласти письмовий текст, що є наслідком певних прогалин у його психологічній культурі.

Стосовно роботи з людьми психологічна культура юриста виявляється на двох рівнях - експектації та емпатії.

Суть психологічної культури на рівні експектації полягає в оцінці здатностей юриста, які він виявляє у певній ситуації. На цьому рівні можна визначити соціальну роль юриста, його професійні можливості, передбачити наступні дії. Зрозуміло, що соціальне очікування наблизатиметься до реальності тоді, коли людину тривалий час знатимуть і спостерігатимуть за нею. Психологічна культура на рівні експектації дає змогу зробити висновок про судження та вчинки юриста.

Другий рівень психологічної культури - емпатія визначає здатність юриста розуміти інших людей, їхній внутрішній стан, переживання, хвилювання тощо. Тут виявляється вміння юриста розкрити приховані (особливо злочинні) наміри людей, відчути їхнє сприйняття суспільних явищ, щирість або нещирість у взаємостосунках. Тобто рівень психологічної культури на цьому етапі повинен допомогти юристові пристосуватися до співбесідника з метою ефективного психологічного впливу на нього.

Існують певні перешкоди для вияву психологічної культури на рівні емпатії. Спеціальна література фіксує різні джерела таких перешкод. До них можна віднести стандартні образи (стереотипи), враження (думки) інших осіб, психічний стан юриста, тверда націленість юриста на одну із кількох позицій, неадекватне розуміння реальності, спрощене бачення ситуації. Високий рівень психологічної культури допоможе подолати ці психологічні бар'єри. Для цього потрібно пам'ятати про їх існування і відповідно реагувати.

Психологічна культура юриста виявляється через несвідоме, передсвідоме, свідоме, підсвідоме і надсвідоме.

Так, сфера несвідомого характеризується тим, що юрист не підозрює наявності тієї чи іншої події, тобто він розуміє, що усвідомити детально, в повному обсязі всі явища (мікро-явища) неможливо. В результаті у пам'ять не потрапляють потрібні відомості.

Сфера передсвідомого визначає той стан юриста, коли він ще не зорієнтувався - усвідомлювати інформацію чи ні. Насправді це початкова стадія формування свідомості.

Тут психологічна культура повинна спрямовуватися на психологічне орієнтування в ситуації так, щоб не завдати шкоди справі, що розглядається. Важливу роль у цьому випадку відіграє пам'ять. Якщо добре розвинена пам'ять, то проблем з усвідомленням не існує.

Легше зрозуміти сферу свідомого, коли юрист усвідомлює свою діяльність, може прозвітувати про свої вчинки, а його психологічна культура характеризується стабільністю.

Цікаві процеси з психологічною культурою відбуваються у сфері підсвідомого, де вона неначе виходить з-під контролю юриста і певним чином впливає на свідоме. Це явище спостерігається тоді, коли психологічна культура юриста спонукає до позитивної дії, яка настає тоді, коли у підсвідомому (досить небезпечній сфері, що може суттєво змінити сенс життя людини), де перебуває завжди як позитивна, так і негативна інформація, психологічна культура нейтралізує негативні внутрішні процеси. Тобто високий рівень психологічної культури юриста допомагає його свідомому мисленню отримувати тільки позитивні імпульси, в результаті чого професійні дії юриста у правовому полі є правомірними і не залежать від негативних факторів.

Підсвідоме може керувати свідомим, якщо відсутній достатній рівень психологічної культури особи. Підсвідомі негативні імпульси блокують різноманітні фізичні недуги, хвороби самої особи. Тобто можна сказати, що хвороба є певною мірою ліками від негативних процесів, які відбуваються у підсвідомому. Або хвороба - це природна санкція на порушення духовних норм. Етично освічений юрист не впустить у підсвідомість негативних почуттів. Адже підсвідомість - це небезпечна зона, у ній містяться думки, які визначають сутність людини.

Певний інтерес становить визначення межі впливу психологічної культури юриста на громадян, на правовиховну роботу з ними, поза якою психологічна культура юриста може не діяти або змінити площину дії. Найкращою ілюстрацією цьому є своєрідна тактика дії психологічної культури.

Юрист у правоохоронній роботі з громадянами повинен дотримуватися такої послідовності: усунути психологічний бар'єр між собою і співбесідником, оволодіти ситуацією, психологічно вивчити співбесідника, здійснити певну психологічну настанову.

Так, початок розмови юриста з правопорушником, свідком, потерпілими чи іншими учасниками справи пов'язаний з певною психологічною незручністю, яка виникає з різних об'єктивних та суб'єктивних причин. Високий рівень психологічної культури допомагає юристові подолати цю незручність, не виявляючи при цьому свого надмірного зацікавлення.

Юрист повинен відчувати, коли ініціатива має непомітно перейти до нього. Причому варто звернути увагу на темп такого переходу, його вираженість. Упевнившись в надійності оволодіння ситуацією, юрист повинен приступити до психологічного вивчення співбесідника. Суть його полягає у виявленні психічних особливостей громадянина, хоча таке вивчення стихійно розпочинається з першого погляду. Йдеться про активне вивчення, в результаті якого з'ясовується тип нервової системи, рівень мислення тощо. Це допоможе поступово підготувати співбесідника до запланованої розмови через навідні запитання й очікувану вичерпну відповідь.

Звичайно, перейшовши до психологічного тиску ("атаки"), юрист використовує заплутану систему запитань. Тобто час від часу повертається до попередньої теми, але запитання ставить по-іншому, оперуючи конкретними фактами. Однак цей етап

психологічної тактики не слід використовувати для того, щоб “загнати співбесідника у глухий кут”. Він повинен бути ефективним методом одержання достовірної інформації, без порушення законності та норм юридичної етики з метою прийняття правильного рішення.

Мета психологічної культури юриста, на вірець, досить вагома. Адже йдеться про вміння юриста працювати з людьми, зберегти себе як моральну особистість. Тому краще, коли мета психологічної культури юриста насамперед передбачає встановлення психологічного контакту з громадянами. Симпатія (тяжіння) виникає на основі дії закону реципрокності: дія однієї людини породжує відповідну реакцію іншої. Ця реакція виступає у вигляді складного психологічного утворення. Інтенсивність її залежить від самого юриста.

Безперечно, на людину найкраще впливати через дух і душу. На це скеровуються всі можливі засоби, які є в арсеналі правоохоронних органів. Це надійний, ефективний, хоча довгий шлях впливу на людину.

Психологічна культура юриста ґрунтується на відповідних принципах та виконує певні функції у юридичній практиці. Так, основними принципами може бути: родова комплексність і професійна необхідність, а провідними функціями — своєчасне вироблення психічної адаптації, формування професійно-правового мислення юриста.

Родова комплексність як принцип означає, що всі культури психологічного спрямування - інтелектуальну, внутрішню, емоційну - об'єднує психологічна культура. Тобто інтелектуальна, внутрішня, емоційна є субкультурами щодо психологічної культури юриста, вони співвідносяться як частина до цілого. Тому всі принципи та функції цих субкультур є одночасно принципами і функціями психологічної культури особи.

Принцип професійної необхідності застерігає юристів від зловживань психічними прийомами у процесі службової діяльності. Йдеться про недопущення приниження честі та гідності громадян, обману чи корисливості. Цьому покликана сприяти психологічна культура, яка ґрунтується на справедливості, правовому почутті, чесності і головне — доцільності. Юрист має бути впевнений у професійній необхідності психічного впливу на громадян і не зловживати психологічними прийомами.

Психологічна культура виконує таку важливу функцію, як своєчасне вироблення психічної адаптації юриста до різноманітних несподіванок. Правник повинен бути готовий до будь-яких вказівок, умов праці і при цьому не повинен панікувати, гарячкувати. Наразі йдеться не про будь-яку, а саме про своєчасну адаптацію, з проявами швидкого реагування, приведення себе у стан професійної готовності. Психологічна культура передбачає також уміння юриста виробляти необхідну адаптацію у громадян. Наприклад, коли є потреба повідомити сумну звістку про близьку людину чи певні службові факти про учасника юридичної справи. Уміння підготувати людину до подальшої співпраці - це результат психічної адаптації і вияв психологічної культури юриста взагалі.

Не викликає сумніву те, що висока психологічна культура формує справжній, професійно-правовий характер юриста. Професійний досвід дає змогу йому бути готовим до будь-яких ексцесів. Професійна холонокровність допомагає не витратити дорогоцінного часу (іноді й секунди) на емоції чи якісь розмірковування. Саме правовий характер спрямовується на пошук істини, на оперативність професійних дій, на логіку обґрунтування різних аспектів правового явища. Тобто психологічна культура впливає на юриста так, як вимагає правова ситуація чи суспільство в цілому.

Отже, психологічна культура для юриста має велике практичне значення. Передусім вона впорядковує його мислення та ділове мовлення, що дає змогу зрозуміти своє місце в суспільстві та серед колег, де можливі зверхність, формальне ставлення до справи. Крім цього, психологічна культура активізує свідомість, розвиває почуття, забезпечує юристові розумну (обґрунтовану, виважену) дію його волі.

Адже можлива негативна спрямованість волі, але високий рівень психологічної культури дає змогу запобігти цьому. Психологічна культура сприяє піднесенню настрою, створенню позитивної імпульсивності. Загалом вона підвищує ефективність виконання службових обов'язків.

3.2. Інтелектуальна культура юриста

Інтелект пов'язаний з такою ознакою, як розум, розумові здатності. Проте ототожнювати інтелект з розумом, вважаємо, не слід, оскільки поняття "інтелект" ширше, ніж поняття "розум". Крім розуму, інтелект охоплює мудрість особи, рівень її мислення, набуті знання, ерудицію, компетенцію, інтуїцію, глибину осмислення явищ, уміння аналізувати тощо. Тобто інтелект відображає ступінь розумової обдарованості, творчий розвиток здібностей, вагомість розумових зусиль, систему розумових операцій. Інакше кажучи, інтелект - це здатність людини керуватися розумом, почуттями, волею, пристосовувати внутрішнє ставлення до зовнішніх чинників, абстрактно мислити й розв'язувати проблеми, раціонально пізнавати та ін.

Можна стверджувати, що інтелект має два аспекти: широкий і вузький. Під широким розуміється пізнавальна діяльність особи, здатність осмислювати дійсність, а під

вузьким - мислення, розмірковування тощо.

Загалом інтелект - це якісні й кількісні характеристики розуму, своєрідний його критерій. Якщо розум є даним людині природою, то інтелект в основному є результатом соціалізації особи.

Безумовно, інтелект має певні властивості. Це передусім абстрактність, розсудливість, особливості сприймання, пам'яті, мислення, уяви, а також творчість, яка виявляється у практичному мисленні.

Всебічно розкрити поняття "інтелект" допомагають наявна глибина пізнання, широта творчості, високий потенціал, свобода мислення, розвинені емоції та особиста активність.

З інтелектом тісно пов'язане також поняття "інтелігентність", яке характеризує власне людину з притаманним їй високим розумовим розвитком, здатністю до теоретичних узагальнень і засвоєнням наукових знань. Інтелігентність поєднує високий рівень загальної культури й освіченості.

Усе це вказує на те, що розум далеко не ідентичний інтелектові.

Не викликає сумніву те, що природні задатки, зокрема розум, з його безмежними можливостями, мають велике значення для юриста. Проте розумовими нахилами, власним інтелектом необхідно вміти користуватися, отож, важливо оволодівати певною інтелектуальною культурою або культурою "вияву інтелекту" (в тому числі розуму). Адже хизування власним інтелектом, надмірна віра у свій розум, у неперевершеність своєї розумової діяльності свідчить про низьку не тільки етичну, а й інтелектуальну культуру.

Інтелектуальна культура найбільше виявляється у процесі творчої діяльності й контактуванні з іншими людьми, особливо в критичних, нестандартних умовах. Це яскраво ілюструє приклад осіб, які посідають керівні посади. І мабуть, закономірно, що чим вища посада юриста, тим більші вимоги потрібно ставити до його інтелектуальної культури.

Отже, інтелектуальна культура юриста - це знання законів логіки, вміння її використовувати у пізнанні правової дійсності, здатність правника приймати логічно обґрунтовані рішення, забезпечувати їх неспростовну аргументацію.

Справді, для юриста одним з основних завдань є пізнання правової дійсності. Але глибоко осягнувши в суть проблеми, він може водночас відчувати творче безсилля, хоча мозок постійно перебуватиме в інтенсивному робочому режимі. Справа у тому, що мотивація розумової юридичної діяльності залежить від багатьох зовнішніх й внутрішніх складових факторів. Зовнішні чинники здебільшого впливають на професійну діяльність, незалежно від волі юриста, а внутрішні відображають загальноосвітні й професійні знання, компетенцію, ерудицію тощо.

Для пізнання правового явища юрист повинен здійснювати аналіз і синтез, що виявить його інтелектуальні можливості, уміння, навички та методологічне орієнтування. У сукупності ці положення свідчать про рівень інтелектуальної культури правника, інтелектуально-правову ерудицію, підготовленість до розв'язання творчих та професійних завдань, а отже, до встановлення істини.

Інтелектуальність юриста у пізнанні правової дійсності вимагає культурних контактів, які відбуваються через діалог, тобто шляхом порівняння аналогічних подій, в яких брав участь юрист особисто або його колеги. Порівняння, зіставлення юридичних фактів спричиняється до самостійного прийняття рішення. Принцип діалогу культур відображає взаємодію інтелектуальної культури з іншими субкультурами. Тобто всі знання юриста

спрямовуються на осмислення того правового явища, яке він досліджує, інтелектуально осмислюючи здобутки інших видів культур (субкультур). Це закономірне явище, воно відображає закон економії зусиль у культурі.

Треба зауважити, що всі види культур (субкультури) духовної сфери є результатом інтелектуальних зусиль юриста, що певною мірою визначає його інтелектуальну культуру. У процесі інтелектуальної діяльності юрист закономірно використовує здобутки інших галузей культури і науки.

Не менш важливим компонентом інтелектуальної культури юриста є його здатність до розсудливості у прийнятті законних й справедливих рішень. Це велика відповідальність, оскільки йдеться про кінцевий результат юридичної справи, використання певних знань, інтелектуального і соціального досвіду. Розсудливість у юридичній діяльності породжує своєрідну систему інтелектуально-правових цінностей, яка реалізується шляхом інтелектуального міркування, розумного діяння, вмінням управляти власною розумовою діяльністю. Це наводить на думку, що розсудливість у прийнятті рішень відображає інтелект у юридичній дії, у процесі руху думки. Важливо вміти правильно й гнучко використовувати свій інтелект, швидко реагувати у складній, зокрема криміногенній, ситуації на обставини, дії чи слова.

Такий вияв розсудливості можливий за певних умов. Так, юрист повинен уміти застосовувати як індуктивний, так і дедуктивний методи пізнання, володіти навичками доказів та заперечення. Але існує, власне, така закономірність: якщо думку не розвивати, вона сама собою повернеться у зворотний бік. Така ситуація призводить до потреби повторити доведення істин, але рішення може бути новим у кращому випадку, в гіршому - виявлятиметься низька інтелектуальна культура юриста. Все залежить від інтелектуальної саморегуляції - здатності юриста складати власну програму професійної діяльності для управління думками й діями.

Розсудливість у юридичних питаннях вимагає, безумовно, високих інтелектуальних почуттів і відчуттів, незалежності у відстоюванні власного судження. Інтелектуальні почуття зумовлені специфікою юридичної діяльності, до якої можна віднести: культуру сумніву, культуру здивування, почуття власного задоволення від розумного, справедливо винесеного рішення тощо. Зауважимо, що інтелектуальні почуття юриста пов'язані з духовними, моральними, естетичними і, звичайно, з правовими почуттями.

Те ж стосується інтелектуального відчуття. Адже обмін думками, інтелектуальна напруженість стимулюють творчу активність юриста і виробляють у нього потрібну правову інтуїцію, передбачливість та здатність прогнозувати.

Наголосимо, що юридична розсудливість ґрунтується на інтелектуальній єдності і взаєморозумінні правника та його клієнта, що створює певний психологічний мікроклімат. Звідси впливає, що сутність інтелектуальної культури полягає також у структуруванні відносин між середовищем й організмом, а її розвиток виявляється в більш адекватній адаптації.

Важливим чинником інтелектуальної культури юриста є його ставлення до законів Всесвіту. Воно може існувати у трьох формах: позитивній, негативній, байдужій. Останні дві форми свідчать про те, що юрист нехтує законами Всесвіту чи законами природи, не дотримується їх. Таке ставлення не сумісне з інтелектуальною культурою. Щодо позитивної форми, то йдеться головним чином про духовну культуру юриста, складовою частиною якої є інтелектуальна культура. У силу специфіки своєї професії юрист перебуває в динамічному інтелектуально-духовному просторі, центром якого є

інтелектуальні здобутки минулих цивілізацій.

Історична пам'ять — один із найважливіших компонентів інтелектуальної культури.

Без переосмислення минулого неможливе ані свідоме розуміння сьогодення, ані реалістичне прогнозування дня прийдешнього.

Використання юристом традицій світової й національної культури сприяє кращому осмисленню законів Всесвіту, висвітлює динаміку інтелектуального розвитку людства, вказує, що інтелект особи не тільки залежить від середовища, а й передається спадкове.

Отже, одним із джерел формування інтелектуальної культури юриста є історія науки, історія інтелектуальної діяльності та умови її розвитку. Позитивне ставлення юриста до законів Всесвіту допоможе йому краще встановити істину і прийняти найбільш розумне рішення.

Зосереджуючи увагу на принципах інтелектуальної культури, зазначимо, що вони характерні для професійної діяльності фахівців різних галузей. Адже інтелект особи повинен мати конкретну цілеспрямованість, спрямовану на забезпечення ефективності реалізації права.

З правової точки зору, основними принципами інтелектуальної культури юриста є: продуктивне мислення, інтелектуально-правова допитливість, правова інформаційність, альтернативність версій, висунутих іншими особами, поміркованість і виваженість прийняття рішень.

Продуктивне мислення у юридичній діяльності важливе, оскільки правник орієнтується передусім на логічне завершення справи. Тобто його інтелектуальні зусилля скеровані на отримання позитивного кінцевого результату. У цьому процесі поєднуються дієвість мислення і юридична цілеспрямованість. Це забезпечує стратегічне бачення юридичної перспективи, вдале застосування теоретичних правових знань на практиці.

Крім цього, принцип продуктивності інтелектуальної культури юриста визначає мобільність, швидкість, самостійність й критичність його професійної діяльності. З цим пов'язане розуміння продуктивності, оскільки справедливе вирішення юридичної справи потребує усунення шаблонності, безпричинного затягування часу, негативного впливу сторонніх осіб, а відтак і систематичного переосмислення особистих думок. Власне критичне ставлення юриста до своїх розумових операцій значною мірою гарантує об'єктивність правової оцінки й свідчить про творчий підхід до будь-яких (навіть найелементарніших) питань.

Принцип інтелектуально-правової допитливості полягає в тому, що юрист повинен глибоко вникати в суть проблеми, що виникла у правовому явищі. Звичайно, такий підхід вимагає необхідних знань, пошуку нових фактів, вироблення альтернативних версій тощо. Допитливість виявляється й у бесіді з громадянами, які мають відношення до юридичної справи або навіть і не мають (варто знати й думку сторонніх). Важливо також знати будь-які деталі про об'єкт, предмет й суб'єкт правопорушення. Звичайно, такий підхід, що характеризує інтелектуальну діяльність, вимагає додаткових знань, чимало часу, ділових контактів з багатьма спеціалістами. Адже від цього не тільки залежить доля людини, а й зростає інтелектуальна культура юриста. Тобто інтелектуально-правова допитливість межує з пізнанням, що супроводжується додатковими зусиллями для встановлення істини.

Відомо, що вся інтелектуальна діяльність юриста пов'язана з інформацією: юрист без інформації - не юрист. Зміст принципу правової інформаційності реалізується шляхом

розміщення будь-якої інформації у правовому полі. Юрист з високим інтелектом надає кожній потрібній інформації юридичного осмислення, необхідного для конкретної справи. В цьому випадку виключаються різноманітні інформаційні румінації (пусті балачки, плітки, хоча і це слід знати). Високий рівень інформаційної культури не дозволяє юристові використовувати будь-яку неправову інформацію у професійній діяльності.

Особливістю цього принципу є кмітливність, що виявляється в одержанні, використанні, поширенні та зберіганні юристом як правової, так і неправової інформації. Вміле оперування інформацією на всіх етапах притаманне високо-інтелектуальним юристам.

Альтернативність версій, висунутих іншими особами, означає насамперед повагу юриста до думок своїх колег, а також громадян. Цей принцип є міцним фундаментом інтелектуальної культури юриста. Зрозуміло, що при цьому можуть виникати нові ідеї. Професійна діяльність юриста завжди відзначається новизною, евристичністю пошуку розв'язання проблеми. Юрист має змогу не тільки розширити джерельну юридичну базу, а й знайти підтвердження своїм діям, краще прогнозувати, передбачати наслідки і коригувати дії.

Однак альтернативність версій, висунених іншими особами, не виключає самостійності прийняття юристом рішень. Інтелектуальна культура вбирає у себе й уміння використовувати наукові здобутки суспільних галузей знань.

Необхідним принципом інтелектуальної культури юриста є поміркованість і виваженість прийняття рішень. Загалом поміркованість - це інтелектуальна здатність визначати спільні та відмінні риси правових явищ. Характерною особливістю поміркованості юриста є його дипломатичні, зважені стосунки з колегами та громадянами, уміння говорити й вислуховувати співбесідника, уникати конфліктів, зберігати таємницю слідства тощо. Принцип поміркованості та зваженості інтелектуальної культури юриста спрямований на прийняття справедливого рішення. Це і розсудливість, і одна із гарантій дотримання правового почуття.

Інтелектуальній культурі юриста властиві певні функції. Вони дають змогу здійснювати той чи інший інтелектуальний вимір юридичної діяльності.

Розглядаючи усвідомлення правником закономірностей юридичної діяльності як функцію інтелектуальної культури, треба наголосити, що до уваги беруться закономірності суспільного розвитку. Юрист, перебуваючи в інтелектуальному середовищі, виробляє у себе правові почуття, спрямовані на справедливе виконання професійних дій. Рівень інтелектуального розвитку дає змогу юристові передбачити несподіванки і бути готовим до них.

Що стосується підвищення культури застосування знань на практиці, то ця функція передусім формує у правника юридичне мислення, професійну принциповість. Адже юридична діяльність - це фактично інтелектуальна боротьба фахівця права з усіма учасниками справи. Причому ця боротьба ведеться за високими правилами загальної культури та її інтелектуальними компонентами.

У сучасних умовах поняття "повчання" вживається рідко і переважно з негативним емоційним забарвленням [100, с. 82]. Проте саме завдяки високій інтелектуальній культурі юрист має моральне право повчати інших (малодосвідчених), але на матеріалах правничої практики. Інтелектуальне повчання органічно пов'язане з моральністю.

У теоретичній сфері ця функція не діє, оскільки її виконує юрист-педагог. У цьому процесі враховується як загальноосвітнє, так і фахове інтелектуальне формування

юриста, рівень розвитку його природних здібностей. Поза цими умовами юрист не має морального права здійснювати таке повчання.

Отже, інтелектуальна культура юриста відображає таку систему правових цінностей, яка відповідає рівневі досягнутого юристом, правового прогресу і відображає стан свободи правника, інші найважливіші соціальні цінності. Вона є захисним механізмом, дія якого виявляється в специфічному способі аналізу правових проблем (при цьому ігноруються емоційні та афектні почуття), а також виробляє здатність юриста справлятися зі складними правовими завданнями, успішно включатися у соціокультурне життя. Межі впливу інтелектуальної культури залежать від широти мислення юриста, володіння психічними категоріями, творчого використання знань.

Предметом інтелектуальної культури юриста є система його розумових здібностей, стратегія і тактика розв'язання правових проблем, ефективний підхід до ситуації, що вимагає активної пізнавальної діяльності.

Завданням інтелектуальної культури є розвиток інтелектуальних здібностей юриста, творчого професійного мислення й ерудиції, культури інтелектуальних почуттів, високих особистих моральних якостей, глибокої поваги до права, відповідальності за долю людей, здатності самокритично оцінювати результати власної діяльності.

3.3. Культура підсвідомості юриста

У сферу підсвідомого інформація потрапляє через свідомість людини і передсвідому зону. Якщо людина думає правильно (згідно з нормами природного права), вона формує тим самим високий рівень культури свідомості. Ці власні здобутки (тобто культура) не є

постійними у свідомості, але й безслідно не зникають. Про це свідчать вічні закони надприродного права. Здобута інформація (свідомістю людини) рано чи пізно опиниться у підсвідомій зоні, де вона перебуває до кінця життя людини. (Хоча негативну інформацію можна певним чином виводити із підсвідомості).

Підсвідома зона відіграє роль фотоапарата, а радше - кінокамери. Весь життєвий процес (від народження до смерті) “записується”, фіксується у підсвідомості. Перед смертю цей “фільм прокручується”, і людина має можливість за долі секунд трансцендентальне збагнути свою поведінку. Тому існує свого роду культура підсвідомості, яка наближена до кармічної культури.

Культура підсвідомості юриста - це накопичені правові знання, враження, переживання, які виявляються у поглядах, смаках, думках, почуттях, нахилах, звичках. Ці елементи культури створюють своєрідний внутрішній (невидимий) світ особи. Її характеризує уміння юриста мислити, здійснювати вольове регулювання професійної діяльності. Тобто йдеться про єдність розуму і почуттів. Так чи інакше культура підсвідомості регулює поведінку юриста на свідомому і підсвідомому рівнях, запобігає стандартній реакції на правові ситуації, що є віддзеркаленням внутрішньої культури і підсвідомості людини.

Отже, культура підсвідомості юриста — це уміння регулювати почуття, формувати переконання з метою розв'язання правових завдань.

Вона виступає регулятором підсвідомої сфери, у якій не завжди закладена позитивна інформація. Це може бути наслідком неправильних дій навіть попередніх поколінь. Роль культури підсвідомості полягає в тому, щоб інтелектуально-вольовими зусиллями впливати на підсвідомість і тим самим забезпечувати своєрідну збалансованість свідомості, почуттів і дій.

Культура почуттів передбачає певну емоційну усталеність сприйняття конкретних явищ, процесів, предметів. Культура правових почуттів (“професійного смаку”) забезпечує створення адекватної атмосфери, яка сприяє встановленню істини правового явища. Культура правового почуття юриста активізує боротьбу за справедливість засобами психологічної налаштованості, чутливості, емоційного сприйняття правових явищ. Юрист, діючи у межах закону чи його припису, одночасно сприймає закон через почуття.

До культури підсвідомості належить сумління юриста як складовий елемент свідомості. Воно спонукає до утвердження істини, розсудливості, доброзичливості, вказує на високе моральне ставлення до виконання службового обов'язку. Через культуру підсвідомості юрист усвідомлює морально-духовну цінність професійної діяльності.

Формування внутрішніх переконань юриста органічно пов'язане з інтуїцією, внутрішнім переконанням та внутрішнім імперативом. Так, юриста (особливо слідчого та суддю) ніхто не має права примусити змінити своє внутрішнє переконання. Хоча специфіка юридичної праці не виключає певного (хоча б короткочасного) сумніву. І перш ніж виявляти своє внутрішнє переконання, правникові доцільно розібратися з власними думками (він може відчувати недовіру чи підозру), здогадками чи побоюваннями. Коли відбувається пошук істини, існує й певна культура сумніву як важливий компонент юридичного мислення. Проте культура сумніву насамперед повинна спрямовуватися на захист гідності людини, запобігання зайвого хвилювання, побоювання.

Елементи культури підсвідомості юриста формуються під впливом певних норм. Практично усі моральні принципи та норми можна вважати основними засобами впливу на елементи культури підсвідомості юриста. Насамперед - це ввічливість, вдумливість,

поміркованість, тактовність, чесність, правдивість, відвертість, простота, скромність, великодушність, вірність, чуйність, уважність, моральна чистота, взаємоповага, взаємодопомога тощо.

Культуру підсвідомості юриста визначають такі основні принципи: збереження професійної таємниці, дотримання слова, толерантність, взаємоповага, духовний і моральний самоконтроль, самовідданість.

Професійна діяльність юриста пов'язана з необхідністю зберігати професійні (службові) таємниці і таємниці інших осіб, учасників правового процесу. Збереження таємниці є природним імперативом юриста. Специфіка його професії ставить додаткові вимоги до дотримання таємниці особи. Порушення цього принципу може призвести до дисгармонії у пізнанні правової істини.

Принцип дотримання слова характеризує юриста як гідну людину, здатну поважати інших. Дотримуючись даного слова, юрист тим самим чинить виховний вплив на громадян (учасників юридичного процесу), активізує їх взаємодію у конкретній правовій ситуації, підвищує загальну й особливо правову свідомість. Тому дисципліна слова, вірність йому свідчить про свідому державну відповідальність правника.

Цей принцип віддзеркалює внутрішній стан юриста, його культуру підсвідомості. У такому контексті він виступає як соціокультурне явище.

Службовий обов'язок правника вимагає толерантного ставлення до людей. Юридична діяльність передбачає терпимість, уміння вислухати іншу людину, зрозуміти її. Принцип толерантності є певним виявом превентивної дипломатії стосовно суб'єктів правового процесу, у тому числі тих, які дотично причетні до правопорушення. Превентивна дипломатія передусім спрямована на узгодження інтересів юриста і громадянина, забезпечення компромісу і злагоди. Висока толерантність спонукає юриста поступатися власними інтересами задля справедливого прийняття правових рішень.

Принцип взаємоповаги органічно поєднує у собі визнання гідності співбесідника, глибоке розуміння природи людини, її самооцінки індивідуальних особливостей, характеру. Усвідомлення власної морально-правової відповідальності як службової особи юрист може досягти завдяки великодушності, тобто високій культурі душі і духу. Розв'язуючи ту чи іншу правову проблему, юрист повинен виявляти повагу навіть до злісного правопорушника, прагнучи зробити наголос на його позитивних якостях. Тим самим він може розраховувати на більшу довіру учасників процесу, що сприятиме прийняттю справедливого рішення.

Принцип взаємоповаги виключає будь-яке зневажливе ставлення до людей. Юрист зобов'язаний так налагодити стосунки з громадянами, щоб виключити будь-яку претензію як програму знищення того, до кого вона звернена. Принцип взаємоповаги не допускає чванства, самозакоханості. Такі дії є виявом нарцисизму, коли психічний стан особи зосереджується на власній персоні. Надмірна самозакоханість, замилювання собою суперечать духовним нормам.

Юридична практика передбачає духовний та моральний самоконтроль, запобігання категоричності власних суджень, умовиводів. Не можна допускати, щоб матеріальне брало гору, адже згідно з духовними нормами воно не повинно бути на першому плані. Юрист, керуючись високою духовністю, завжди ближчий до істини. Адже він вирішує долю людей, а значить, має керуватися верховенством права, чесністю й самовідданістю, бути безкорисливим.

Раніше накопичена людством культура може впливати на людей і сьогодні, оскільки

особа, суспільство і культура - це нерозривна взаємозалежна тріада.

Культура підсвідомості юриста певною мірою акумулює (за принципом збереження) духовність. У природі збереження енергії є законом. Наприклад, у фізиці закон збереження й перетворення енергії в механічних та теплових процесах, перехід речовини з рідкого стану у газоподібний, і навпаки та інші закони, які відображають кінетичну та потенціальну енергію. Ці закони розглядаються окремо у двох системах - замкненій і незамкненій.

Внутрішній світ людини також відображає своєрідний закон збереження. Тільки тут замкненої системи не існує, оскільки життєдіяльність особи завжди пов'язана з дією зовнішніх сил, які зрівноважуються з внутрішніми. Тобто сума зовнішніх і внутрішніх сил людини є величиною сталою, константою, а імпульси однієї людини передають їх частину іншим. Це ж стосується і думок, які з нічого не виникають і безслідно не зникають, а переходять від однієї людини до іншої і впливають (змінюються кількісно) на психічний стан останньої. В цьому випадку виявляється відомий третій закон Ньютона: сила дії дорівнює силі протидії.

Отже, культура підсвідомості активно впливає на професійну діяльність юриста, внутрішній високomorальний світ якого породжує відповідні думки, що спричиняють кваліфіковані дії.

Доцільно виокремити основні напрями функціонування культури підсвідомості юриста, а саме:

- запобігання ненависті, заздрості, агресії, образі, роздратованості, злості, лихослів'ю, насильству, гніву, осуду себе та інших, невинуватому прискоренню подій;
- вироблення почуття любові, дисципліни, свідомості, щирості, сорому єдності і злагоди, що є таємницею миру;
- уміння прощати, бажати добра, розкаюватися, просити, захищати ображених, відстоювати справедливість;
- блокування ревнощів, помсти, хвалькуватості, нарікання, презирства, жалю за минулим, надмірного зосередження на матеріальному;
- готовність до матеріальної та інтелектуальної втрати.

Культура підсвідомості юриста спрямована передусім на підвищення його духовності. В іншому випадку порушуються норми природного права, тобто деформується духовний баланс, що негативно позначається на професіоналізмі правника. Зокрема, слід засвоїти своєрідні закони отримання і давання: чим більше ми хочемо отримати, тим більше треба добровільно віддавати. Можна заперечити відоме прислів'я: "хотіти не шкідливо", яке направлене на порушення норм духовного права. Адже невміле і надмірне хотіння призводить, як правило, до нещастя.

Отже, культура підсвідомості юриста є складовою його духовної культури загалом. Юрист, який відзначається високою культурою підсвідомості, - справжній фахівець, людина духовно багата. Такі юристи потрібні сьогодні, коли відбувається важливий процес встановлення цивілізованого правопорядку в Україні.

3.4. Емоційна культура юриста

Відомо, що емоції є однією із форм самореалізації особистості. Реагуючи на життєві проблеми серцем і душею, сприймаючи їх внутрішнім чуттям, ми інтуїтивно схоплюємо сутність проблеми, глибоко і повно аналізуємо її. Емоції відображають внутрішні переживання, хвилювання людини. Емоційність - це реакція організму на певні дії, факти соціального чи особистого життя.

У науці існують три види вияву емоцій: переживання, відчуття, зовнішній вираз емоцій. Усі ці емоції можна спостерігати одночасно, коли зовнішньо виявляються підвищений голос, нестримні рухи, зміна виразу обличчя та ін.

Зрозуміло, що одні і ті ж емоції неоднаково впливають на різних людей або виявляються з різною силою.

Встановлено, що емоції людини викликають зміни у судинній і дихальній системах, впливають на сприйняття, думки, дії, активізують або "паралізують" автономну нервову систему. Людина, яка радіє, сприймає світ як веселку, а засмучена болісно реагує на зауваження, вважає їх критичними тощо; перелякана людина бачить лише те, що її лякає (недарма кажуть, що страх має великі очі). Емоції впливають на пам'ять, мислення, уяву, захоплення, на загальний розвиток людини. Крім цього, на емоційному стані позначається минулий досвід, уся життєдіяльність людини, оцінка нею ситуації, що склалася.

Виділяють емоції прості й складні, активні (стенічні) й пасивні (астенічні), позитивні й негативні та ін. Емоції залежать від багатьох факторів, серед яких індивідуальні особливості людини; фактор часу, залежно від якого емоційна реакція може набувати характеру афекту, що розвивається або викликає відповідний настрій; якісні особливості, потреби тощо. Людині властиві такі види емоцій як: морально-політичні, інтелектуальні, естетичні, правові та ін. Вони пов'язані з почуттям патріотизму, національної гордості, колективізму, обов'язку. Людина переживає почуття допитливості, здивування, прекрасного, підвищеного, героїчного, трагічного, нового, сумніви тощо.

Що стосується правничої сфери, то актуальності набувають проблеми емоційного ставлення юриста до владно-розпорядчих наказів і взагалі до права та держави.

Юристові як особистості властиві різноманітні емоції: задоволення - незадоволення, напруга - розслаблення, збудження - заспокоєння, радість - сум та ін. Така полярність емоцій, часом їх різка зміна, виникає навіть незалежно від волі юриста, на основі почуттів, оскільки емоційну реакцію суттєво зумовлюють багатовимірність і суперечливість реальної дійсності.

Емоції і почуття виконують різні функції. Одні є загальною реакцією організму на життєво важливі події, інші - відображенням ставлення людини до дійсності. Емоції пов'язані з почуттями. Проте почуття - вища форма емоційного сприйняття та відображення дійсності (почуття власної гідності, симпатії, обов'язку тощо). Іншими словами, якщо до нижчих (простих) видів емоцій можна віднести страх, гнів, радість, то до вищих - моральні, інтелектуальні, естетичні почуття. Добрі почуття викликають позитивні, а погані - відповідно негативні емоції, що свідчить про їхню взаємозалежність, виявляє подальший емоційний тон відчуттів.

Для юриста важливим є правове почуття як результат комплексного емоційного сприйняття права. Правове почуття ніби узагальнює почуття законності, власного обов'язку, справедливості, милосердя, відповідальності, сумнів і впевненість у процесі пошуку істини.

До юристів громадяни звертаються, як правило, в екстремальних ситуаціях, що виникають у результаті загострення пристрастей та почуттів. Проте юрист зобов'язаний стримувати вияв власних негативних емоцій, контролювати свої почуття, скеровувати їх у потрібне русло. Тому наголосимо, емоційна культура створює своєрідний внутрішній механізм, який контролює і спрямовує почуття юриста на розуміння суті тієї чи іншої правової проблеми.

Юридична зацікавленість як принцип емоційної культури є результатом психологічної напруженості у професійній діяльності юриста. Адже будь-який інтерес - це певною мірою підвищення психічної енергії, внаслідок чого можлива втрата пильності та об'єктивності. Тому юридична зацікавленість передбачає передусім наявність таких властивостей, як емоційна рівновага, зваженість, а також широкомасштабну діяльність службової особи. Виключається емоційне захоплення одним лише прагненням, враховується потреба та можливість задовольнити його саме правовим способом. Зацікавленість слугує своєрідним індикатором. Вона позначається на творчості юриста, впливає на несловесні емоційні вияви: жести, міміку, рухи, голос тощо. Їх треба уміло використовувати у практичній діяльності, наприклад, при створенні кримінологічного портрета злочинця та його читанні. При цьому юридична зацікавленість "працює" у максимальному режимі.

Емоційна культура відображає форму і зміст професійної дійсності (юридичної практики). Йдеться про особисте переживання юристом почуттів й емоцій людини, котра скоїла правопорушення, особливо її почуттів після винесення вироку у суді.

Професійні можливості юриста значно зростають за умови високої емоційної культури. І навпаки, нерозвинені емоції можуть спричинитися до порушення службової дисципліни, втрати працездатності, розладу психіки і здоров'я.

Рівень емоційної культури залежить від психічних особливостей юриста, його вихованості та інших чинників. Упродовж усієї професійної діяльності формується й удосконалюється емоційний досвід, підвищується емоційна культура. Остання ніби

збалансовує надто слабкі й дуже сильні емоційні збудження, орієнтує на те, щоб встановити емоційні обмеження, ліквідувати причини неконтрольованого емоційного стану.

Емоційна культура юриста — це здатність юриста на основі правових почуттів здійснювати вольовий вплив на емоційно-правову ситуацію при виконанні службового обов'язку.

Провідним компонентом емоційної культури є здатність регулювати емоційно-правову ситуацію, яка відображає динаміку службової діяльності юриста, спрямованої на пошук правової істини. Очевидно, що емоційна культура у кожній такій ситуації проходить певні стадії, які можна виділити як три стадії функціонування емоційно-правової ситуації.

Перша стадія виявляється при одержанні юристом інформації щодо правового факта. Це, зокрема, може бути інформація про вчинений злочин чи виїзд на місце події, втрату свідків, повернення справи на додаткове розслідування, різні процесуальні порушення тощо. Така емоційно-правова ситуація вимагає від юриста врівноваженості, витримки. Емоційна культура застерігає його від запальності, емоційного зриву. Тут вплив емоційної культури сприяє врегулюванню (погашенню) негативних емоцій, які зумовлені конкретним правовим явищем.

На другій стадії емоційна культура юриста спрямовується на аналіз правового факта, його вивчення та дослідження, дає поштовх до творчості й активного пошуку правильного правового рішення.

У третій (заклучній) стадії виявляється регулятивна функція емоційної культури. Будь-яка юридична справа, як відомо, завершується прийняттям рішення, яке потребує певних інтелектуальних зусиль та емоцій. Емоційна культура у цьому випадку застерігає юриста від емоційного прийняття рішення. Тут головним є стан виваженості, що й забезпечує встановлення справедливості.

Вольовий вплив як елемент емоційної культури юриста сприяє виробленню правомірної поведінки при вирішенні юридичних справ.

Отже, дії юриста мають бути позбавлені надмірного впливу як негативних, так і позитивних емоцій, оскільки перші призводять до недооцінки, а другі - до переоцінки ситуації. Тому саме тут потрібні вольові зусилля, які попри все стримують негативне чи позитивне враження від правового явища.

З набуттям юристом практичного досвіду воля превалює над почуттями, в результаті чого підвищується рівень самоконтролю. Це свідчить про особисті здобутки юриста у пізнанні правової дійсності, які формують культуру професійних почуттів. Така взаємодія емоцій і почуттів є відображенням закономірного процесу пізнання світу. Загалом культура почуттів є гарантом культури виявлення емоцій. Певною мірою тут спостерігається вплив культури на функціонування системи “воля — почуття — емоції”.

Здатність використовувати емоційні прийоми у службовій діяльності є ознакою професійної майстерності юриста. Дійсно, емоційні прийоми у юридичній діяльності бажані й необхідні, оскільки вони дають змогу створити певний настрій в учасників юридичної справи. Тут важливо розрізняти два моменти.

По-перше, якщо йдеться про природні позитивні емоції, то вольові зусилля повинні спрямовуватися в бік гальмування. Занадто велика позитивна емоційність юриста може бути сприйнята співрозмовником як несерйозне ставлення до службового обов'язку. Але часто юристові доводиться вдаватися до штучного виявлення власних позитивних емоцій, щоб, наприклад, викликати співрозмовника на відверту бесіду.

По-друге, трапляється, що у юриста виникають негативні емоції. Тоді емоційно-правова ситуація вимагає насичення їх позитивним змістом. Знову ж таки юрист може “піддатися” впливу негативних емоцій, щоб викликати відповідну реакцію у співрозмовника чи “увійти” в його емоційний стан. Такий тактичний прийом жодною мірою не спрямований на те, щоб використати співрозмовника з власною метою, принизити його гідність. Вміле оперування емоційними прийомами потрібне правникові для ефективної службової діяльності.

Емоційна культура юриста виявляється у певних принципах: пошук правової істини, емоційно-правова оптимальність та ефективність, емоційно-правова рівновага, юридична заінтересованість.

Пошук правової істини - це не тільки те, до чого прагне кожна людина, а й суть усієї юридичної діяльності. Йдеться про емоційний момент оцінки фактів правової дійсності за їх психологічною ознакою. Відомо, що у процесі встановлення істини виникають численні негаразди. Одна з проблем полягає у наявності в учасників правової ситуації альтернативних думок. Консенсус тут не завжди виправданий. Річ у тім, що кожне правопорушення, посягання на людську гідність має й психологічні причини. Узагальнюючи їх, юрист виробляє у собі таке правове почуття, яке забезпечує аргументоване встановлення істини.

Емоційна культура допомагає правникові виділити правове завдання, сформулювати емоційно-правове судження, спрямувати теоретичні зусилля на подолання негативної емоційності. Адже пошук правової істини - це реальна ймовірність її віднаходження за умови вмілого регулювання емоціями, глибокого проникнення у психологію, розуміння існуючих суперечностей у суспільстві.

Щоб точніше з'ясувати природу емоційної культури юриста, побачити її відмінність від інших психологічних явищ, потрібно визначити емоційно-правові межі впливу, передусім внутрішні. Напевно, обмеженість емоційної культури має одноособовий і внутрішньосистемний характер. Причому як і в інших явищах, тут існують верхня і нижня межі, порушення яких недопустиме у юридичній діяльності.

Обидва випадки потребують такої емоційної культури, яка б не завдавала шкоди юристові особисто й учасникам процесу. Умовно виявлення емоцій (емоційне піднесення, емоційний спад) можна зіставити з математичною кривою (не обов'язково синусоїдою), верхня й нижня точки по всій осі якої не перевершують певної константи. Вибір такого сталого числа зумовлює кожна емоційно-правова ситуація. Наприклад, це може бути та “доза” емоцій, після якої юрист “виходить” з себе, не володіє собою. Зрозуміло, що межі емоційної культури він визначає одноосібно, залежно від правового почуття.

Мистецтво емоційної культури ґрунтується й на таких принципах, як емоційно-правова оптимальність та ефективність юридичної діяльності. Уміння уявно поставити себе на місце іншої людини і розглянути ситуацію з її позиції, перейнятися її почуттями дає змогу зняти напругу, звести до мінімуму негативні емоції. Тим самим забезпечуються висока моральність почуттів і вчинків, гуманізм, справедливість.

Оптимальності й ефективності емоційної діяльності юриста можна досягти, вдаючись до різноманітних правових прийомів. Наприклад, якщо у процесі розв'язання правового питання познайомити правопорушника з можливими максимальними наслідками, то його емоційна збудженість може ефективно вплинути на хід справи.

Наголосимо, що на кожен вияв емоції існує відповідна правова реакція. При цьому висока емоційна культура юриста дає змогу збалансувати різні несподівані дії у межах

права і досягти таким чином емоційно-правової рівноваги. Цей принцип має емоційно-психологічний вимір, стабілізує емоційну діяльність, спрямовує її у відповідне русло.

Вплив емоційної культури на юридичну діяльність відбувається постійно. Його можна простежити на дії функцій, які властиві емоційній культурі юриста. Це врегулювання емоційно-правових процесів, піднесення рівня правового почуття, вироблення емоційної орієнтації у правовому полі, забезпечення емоційного діалогу учасників юридичної справи, недопущення та розв'язання емоційно-правових конфліктів, виховання правової емпатії.

Ці функції фіксують загальне значення емоцій у юридичному процесі та залежність, яка виникає між емоціями і правовими почуттями. Так, функція врегулювання емоційно-правових процесів спрямована на піднесення енергійності, настрою юриста, що впливає на правомірну поведінку у практичній діяльності. Таке врегулювання виховує дисциплінованість, ввічливість, загальну духовну культуру, формує силу волі та характер. Як правило, функція врегулювання емоційно-правових процесів сприяє творчому використанню пережитого емоційного потрясіння та створенню позитивної реакції на будь-які правові процеси. Тобто завдяки емоційній культурі юрист готовий до будь-якої емоційно-правової ситуації і його правова поведінка буде виваженою.

Сама собою емоційна культура юриста без правового почуття не існує. Пристосування емоцій юриста до поляризації професійних процесів забезпечує функція піднесення правового почуття. Вона ніби виконує зворотну роль: через зовнішні дії впорядковує внутрішні. Такий процес можна назвати згасанням, омолодженням емоцій, після чого відбувається тверезе осмислення на основі реальних почуттів. Тобто емоційна культура контролює психолого-правові почуття, впорядковує їх. Крім цього, вона застерігає від вияву так званої емоційної деформації (йдеться про нещирість, награність почуттів), сприяє глибокому осмисленню правових явищ, пізнанню об'єктивних проблем службової діяльності.

Важливе значення для юридичної практики має функція вироблення емоційної орієнтації у правовому полі. Вона спрямована на формування творчого мислення, підвищення продуктивності праці, на лаконічне поєднання різних компонентів у розвитку особи. Ця функція дає змогу юристові правильно, раціонально спрямовувати свої зусилля, бути готовим до сприйняття негативного. Отже, мовиться про емоційний досвід юриста і розвиток власної волі.

Як відомо, юридична діяльність побудована на діалогах. Емоційний діалог учасників правового процесу покликана забезпечити емоційна культура. Функція забезпечення емоційного діалогу учасників юридичної справи не лише створює ґрунт для емоційного спілкування (воно вкрай необхідне), а й виробляє у юриста вміння переконувати інших, що часто йому і доводиться робити. Фактично правова істина, як правило, пізнається в емоційному діалозі. Якщо він відбувається на високому професійному рівні, то підвищується цінність юридичної праці, авторитет фахівця права.

Особливу роль у юридичній діяльності відіграє функція недопущення та розв'язання емоційно-правових конфліктів. Як відомо, конфлікт - це вияв об'єктивних чи суб'єктивних суперечностей, що виражаються у протиставленні їхніх носіїв (сторін). А предметом конфлікту є об'єктивно існуюча проблема, яка слугує причиною чвар. Кожна зі сторін заінтересована у розв'язанні проблеми на свою користь. Зрозуміло, що конфлікт супроводжується бурхливими емоціями, незважаючи на законність дій будь-якої зі

сторін. Тому функція недопущення та розв'язання емоційно-правових конфліктів слугує врегулюванню передусім юридичних конфліктів, застерігає від емоційних крайнощів, формуючи у юриста емоційну витривалість, допомагаючи уникнути емоційної катастрофи - "вибухових" дій, стресу, неконтрольованості у поведінці. Основна роль цієї функції емоційної культури юриста не стільки у знятті напруги чи у ліквідації самого конфлікту, скільки у зведенні до мінімуму небезпеки від його розвитку, тобто в умілому управлінні зіткненнями. Це може виконати юрист високої професійної майстерності та емоційної культури.

Своєрідною функцією емоційної культури є виховання правової емпатії - емоційного відгуку на переживання іншої людини. Зрозуміло, що низька емпатійність - це синонім бездушності, черствості, байдужості. Мати розвинене почуття емпатії - це ніби мати додатковий зір і слух. Проте надто висока емпатійність може стати причиною певних психологічних ускладнень, посилити залежність юриста від психічного стану і настрою оточуючих. Такий правник не є господарем власного емоційного стану, він потрапляє у залежність від пристрастей учасників юридичного процесу, занадто інтенсивно переживаючи їхні радощі чи нещастя. Роль цієї функції емоційної культури полягає ще й у забезпеченні оптимальної емпатійності, яка сприяла б, а не перешкоджала виконанню професійних обов'язків.

Отже, емоційна культура має велике практичне значення для юриста.

Соціально-емоційна сутність права спонукає його зважати на емоційну сферу правового життя. Тому завдання юриста полягає у тому, щоб виробити здатність знаходити адекватну почуттям форму вираження, уміння зіставляти силу емоцій з обставинами та причинами, що їх викликали. Загалом мета емоційної культури — сприяти самовідволіканню юриста від усіх емоційних недуг, забезпечувати стан рівноваги почуттів, необхідний для успішної діяльності в галузі права.

Джерелом емоційної культури є внутрішній світ, культура душі, почуттів, мислення, внутрішній імператив людини. Зрозуміло, що це стосується і юридичної діяльності, яка потребує усталених внутрішніх переконань.

3.5. Педагогічна культура юриста

Педагогіка, як відомо, - це наука про виховання й навчання підростаючого покоління. Однак у юридичній практиці педагогіка більшою мірою стосується процесу виховання як динамічного складного явища, що здійснюється на основі цілеспрямованого й організованого формування громадянина незалежної держави. Тобто йдеться про виховання громадян, які перебувають у правовому полі. Правове виховання здійснюють передусім правники.

Виконання цієї функції є першочерговим професійним, юридичним, службовим, функціональним тощо обов'язком фахівців права. І коли перед юристом постає питання, з чого починати виконання своїх прямих обов'язків, то відповідь однозначна - з правового виховання громадян. А розкриття злочинів, вирішення цивільної справи, здійснення нотаріальних дій - це питання наступного етапу. Нинішня ситуація свідчить, що громадяни не знають (та й не всі можуть знати) тих елементарних правових норм, яких потрібно дотримуватися у повсякденному житті. Це з одного боку, а з іншого - навіть за наявності правового досвіду вони часто-густо припускаються серйозних правопорушень. Іноді причина цього криється у відсутності у громадян внутрішнього переконання, у зневірі в ефективність правових норм, песимізмі і розчаруванні. Тобто у них відсутнє якісне сприйняття вимог чинного законодавства.

Проте кількість порушень норм права не зменшиться, якщо не буде належного правового виховання. Іноколи абсурдною виглядає юридична діяльність, яка зводиться до ліквідації наслідків, а не усунення причин правопорушення. Правда, останнє, на перший погляд, невидимий процес, результати якого виявляться лише згодом. Та це правильний і справедливий шлях до регулювання суспільних відносин (досвід держав із цивілізованим правопорядком у цьому переконує). Однак в Україні триває не виправдана практика гонити за кінцевими результатами, за так званими показниками роботи. А правове виховання, профілактична робота й надалі залишаються поза увагою, про них згадують лише між іншим.

Розглянемо вимоги, які ставляться до юристів з метою поліпшення якості правовиховної роботи. Стосовно особистості юриста ці вимоги передбачають його педагогічну культуру, яка є необхідним складовим елементом професійної культури в цілому. Адже освічений юрист - це передовсім той, який добре знає методiku здійснення правового виховання різних верств населення, а його фаховість є результатом оволодіння певними різновидами духовної культури.

Педагогічна культура юриста — це творче освоєння теорії й методики проведення правового виховання громадян на засадах педагогічної теорії, педагогічної технології та професійного такту.

Наголосимо, що майже вся професійна діяльність юриста зводиться до правового виховання, яке можна розглядати у двох аспектах - загальному і спеціальному.

Предметом нашого розгляду є саме спеціальне правове виховання як одна із проблем юридичної деонтології. Проаналізуємо найтипівіші ситуації, пов'язані зі спеціальним

правовим вихованням. Перша ситуація зводиться до практичних прийомів юридичної роботи, наприклад, допитування правопорушника (зокрема потерпілого, свідків та ін.), розгляду заяв і скарг громадян, виявлення складу правопорушення, пред'явлення звинувачення, винесення вироку, відмова у позовній заяві тощо. Виконуючи звичайну, повсякденну роботу, юрист тією чи іншою мірою виховує у громадян повагу до права, делікатно вказує на причини порушення встановлених державою правил поведінки. Ці елементи правового виховання присутні навіть у технічних нотаріальних діях. Загалом, будь-який діловий контакт з юристом має виховний характер.

Специфіка другої ситуації також полягає у діях юриста, до яких він вдається у випадку порушення громадянами правових норм. Насамперед це стосується тих, хто вже притягався до різних видів юридичної відповідальності. Звичайно, до такої категорії не обов'язково мусять належати особи, які відбували покарання у місцях позбавлення волі, чи злісні правопорушники. Просто через певні обставини окремі громадяни можуть часто потрапляти в поле зору правоохоронних органів. Тому їхнє правове виховання повинно здійснюватися інтенсивніше, продуманіше. Одних профілактичних заходів інколи вже замало.

Нарешті, у третьому випадку спеціальне правове виховання зводиться до профілактичного обліку тих громадян, які злісно порушують вимоги права. Це активна форма профілактичної роботи осіб, які поставлені на облік як суспільне небезпечні. Навіть справедливе покарання розцінюється як один з прийомів правового виховання.

Сформульоване визначення педагогічної культури юриста передбачає, що юрист повинен мати хоча б елементарні педагогічні знання, здібності та навички правовиховної роботи. Це завдання окремих видів культур (субкультур), а особливо педагогічної культури юриста, основний зміст якої визначають структурні елементи.

Так, одним із них є спеціалізована педагогічна теорія (техніка). Педагогічна техніка - це вміння використовувати власні психофізичні дані як засіб виховного впливу. Це володіння комплексом прийомів, який допомагає педагогові глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе і досягти успіхів у виховній роботі [114, с. 49]. Розрізняється внутрішня педагогічна техніка (створення внутрішнього переживання особистості, психологічне настроювання вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю і почуття) та зовнішня педагогічна техніка (втілення внутрішнього переживання особистості вчителя у його тілесній природі - міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці).

У юридичній практиці внутрішня і зовнішня педагогічні техніки набувають, зрозуміло, спеціалізованого характеру. Адже юрист має справу з широкою умовною аудиторією, до якої входять усі верстви населення. Також, окрім правового виховання, юрист здійснює комплекс завдань державного характеру для регулювання суспільних відносин. Усе це потребує організаційно-педагогічних здібностей, широкого світогляду і спеціальних підходів. Тому до педагогічної техніки юриста можна віднести такі види культур: культуру цілепокладання, культуру педагогічних знань, світоглядну культуру, культуру мислення, культуру почуттів, культуру спілкування, організаційну культуру. Завдання педагогічної техніки полягає в умінні юриста керувати своєю поведінкою та впливати на громадян.

Загалом юридичну діяльність можна розглядати і як мистецтво, і як технологію. Мистецтво засноване на інтуїції, а технологія — на закономірностях науки. Фактично юридична наука розпочинається з мистецтва, а закінчується технологією. Адже у правовому регулюванні суспільних відносин юрист використовує знання педагогічної

техніки, мистецтво професії і впроваджує їх у практику. Наразі це впровадження ґрунтується на юридичній науці, на встановлених юридичних закономірностях. Тобто педагогічна технологія визначає стратегію юридичної діяльності, програму впровадження дійових заходів з метою домогтися панування права в суспільстві. В цьому випадку вона відображає будь-який юридичний процес, вказує шляхи вирішення конкретної юридичної справи.

Важливим складовим елементом педагогічної культури юриста є його професійний такт. За формою ця категорія нічим особливим не відрізняється від звичайної людської тактовності, ввічливості, уважності тощо. Ці загальнолюдські якості потрібні юристові, тому що він має справу переважно з людьми не досить високих моральних якостей, із зіпсованою людською психікою. Тож професійний такт юристові потрібний для спілкування не лише з колегами, друзями, знайомими, а й з усіма громадянами, які відвідують юридичну установу, навіть зі злочинцями. Адже нескінченні зауваження, докори, звинувачення, погрози, окрики неприємно впливають на відвідувачів.

Юрист не має права цілеспрямовано випробовувати терпіння людей, оскільки вони можуть його втратити. Громадяни відстоюють власну честь і гідність так, як можуть і вміють, часто у нетактовній формі. Однак нетактовність юриста викликає нетактовність у його клієнтів.

Зауважимо, що професійний такт - це спеціальне фахове уміння, за допомогою якого юрист у кожному конкретному випадку застосовує до правопорушників найефективніший засіб виховного впливу. Його можна інакше назвати педагогічним підходом до правопорушників або психологічним доглядом. Це своєрідний паспорт загальної культури юриста.

Вирізняються такі основні принципи педагогічної культури юриста: педагогічні здібності, евристичність, внутрішня зібраність під час вибору лінії поведінки, мовленнєвий етикет, відповідальне ставлення до правового виховання громадян, почуття міри, принциповість, поступливість; почуття гумору.

Нині юридична професія стає дедалі масовішою, навіть модною. Однак не всі майбутні та й теперішні юристи мають нахил до такої діяльності, певні здібності у здійсненні правового виховання громадян. Адже юрист повинен вміти створювати педагогічні технології щодо індивідуальних особливостей громадян.

Існують різновиди педагогічних здібностей. Вважаємо, що успішну юридичну практику забезпечують дидактичні здібності (готовність юриста виховувати громадян, творчо розвивати юридичне мислення, привчати їх до самостійного опанування елементарними правовими знаннями), комунікативні здібності (уміння легко вступати в контакт з населенням, встановлювати з ним правильні ділові взаємовідносини), конструктивні здібності (здатність передбачати результати своєї роботи, а також помилки і можливі негаразди, проектувати якість юридичних знань громадян), гностичні здібності (уміння пізнавати зміст правового явища, закономірності поведінки громадян, а також власне самопізнання), перцептивні здібності (здатність розуміти психічний стан громадянина, вміти фіксувати деталі його поведінки, а з виразу обличчя судити про винність у кожному конкретному випадку), інтелектуальні здібності (розуміння власного призначення, правових явищ, принципів, законів природи, теорій, проблем тощо), а також деякі організаторські здібності, яких вимагає певна ситуація.

Важливе значення для розвитку педагогічно-юридичної майстерності має соціалізація. Зазначимо, що перерва у педагогічній діяльності негативно позначається на

професійному рівні юриста, адже його педагогічні навички розвиваються у практичному виховному процесі. До речі, усі посадові особи (у тому числі народні депутати, судді Конституційного Суду) мають право займатися педагогічною діяльністю, працювати за сумісництвом.

Такий принцип педагогічної культури юриста, як евристичність, виявляє творчий підхід до правового виховання громадян, спонукає юриста до наповнення традиційного правового впливу новими формами, які відповідають сучасному соціальному й економічному розвитку держави.

Створення проблемної ситуації, залучення співрозмовників до її розв'язання свідчать про високу педагогічну культуру юриста. Тут важливі делікатність і доречність поставлених запитань, реплік, відсутність іронії чи зневаги до інших учасників правової ситуації. Евристичність педагогічної культури найпомітніше виявляється в запитаннях юриста.

Педагогічна культура юриста передбачає його внутрішню зібраність при виборі лінії поведінки. Адже перше враження громадянина про юриста досить часто буває остаточним. З перших хвилин зустрічі юрист активно чи пасивно піддається перевірці на витримку, кмітливість, дотепність, інтелектуальність. Його постава, вираз очей, тон бесіди безпосередньо впливають на зміст висловленого.

Педагогічна культура - це також належне володіння культурою професійної мови, дотримання мовленнєвого етикету. У мовленні застосовуються і несловесні елементи - міміка, жести, поведінка тощо. Вони також виконують комунікативні функції і формують певний мовленнєвий етикет юриста. Таким чином останній можна розглянути як поведінку юриста загалом.

Сутність педагогічної культури становлять: зацікавленість населення у сповідуванні правових норм, вміння визначити якість та обсяг доступного, повчального матеріалу, дотримання службової таємниці, поєднання правових норм з духовними та ін. Головне завдання у педагогічній діяльності юриста - довести людям, чого від них вимагають держава, суспільство, і навчити дотримуватися цих вимог.

Важливим принципом педагогічної культури є почуття міри. При цьому збільшення вимогливості юриста до членів суспільства не обов'язково спричиниться до більшої поваги з боку останніх. Тут необхідне почуття міри, критерії якого встановити доволі важко. Почуття міри виявляється в деяких тактичних діях юриста, які дають змогу юристові умовно зблизитися навіть з правопорушником. Це своєрідний ігровий хід, але без ницості. Почуття міри виявляється також в індивідуальному підході до всього юридичного процесу або окремих його стадій. Не менш важливим є налагодження ділового партнерства, що дає змогу юристові поводитися зі злочинцем як з рівним. Так чи інакше почуття міри досить точно характеризує ступінь педагогічної культури юриста.

Логіка юридичної діяльності вимагає як принциповості, так і поступливості у деяких питаннях. Цей принцип педагогічної культури зумовлений тим, що службова діяльність працівників побудована на справедливій принциповості, на встановленні істини й прийнятті правильних рішень. Важливим для професії юриста є вміння виділити основне й другорядне. Педагогічна майстерність спонукає правника бути принциповим у значному й поступливим у малому. Юрист в окремих випадках може виявляти податливість (особливо тоді, коли його впевненість необґрунтована) або більше орієнтуватися на компроміс. Така поведінка не означає нехтування деякими правопорушеннями чи всепрощення. Просто професійна тактика вимагає відступів задля

розв'язання основних правових завдань.

У педагогічному впливі на населення присутня певна експресивність. Юрист не може обійтися без почуття гумору. Це, з одного боку, підкреслює його доступність, емоційний стан, а з іншого - психологічно готує тих, хто ще внутрішньо не налаштувався сприймати юриста як свого захисника чи порадника. Сам повчальний тон мало переконує, і не кожен уміє повчати. Але, жартуючи, розповідаючи навіть застарілі банальні історії, юрист має змогу проводити свою правовиховну лінію.

Сутність педагогічної культури юриста реалізується через низку функцій, головними з яких є такі:

- формування здатності педагогічної спостережливості і передбачливості;
- набуття уміння аргументації юридичних доказів, тактики й етики допиту;
- підвищення культури юридичного діалогу;
- піднесення якості юридичних консультацій;
- досягнення ефективного двостороннього процесу у вихованні;
- застереження від педагогічного свавілля;
- виховання юридичної активності населення, юридичної просвіти.

Одна із основних функцій педагогічної культури юриста - формування здатності педагогічної спостережливості та передбачливості. Йдеться про здатність юриста відчувати якісні та кількісні зміни у поведінці громадянина, у конкретному правовому явищі. Зокрема, завдяки спостережливості можна виявити ступінь причетності особи до юридичної справи, тенденції розвитку подій, що відбувалися, зрозуміти психічний стан людини на різних етапах. Взагалі кожний контакт з громадянином юрист розпочинає зі спостереження. Це дає змогу передбачати майбутню поведінку громадянина, прогнозувати перспективу розвитку подій, робити більш обґрунтовані юридичні висновки. Загалом з цією функцією педагогічної культури юриста пов'язане своєрідне педагогічне діагностування поведінки особи в конкретній правовій ситуації.

Важливість такої функції педагогічної культури правника, як набуття уміння аргументувати юридичні докази, тактики й етики допиту, пояснюється тим, що це завдання лише професійними методами не завжди вдається розв'язати. Володіючи фактами, юрист інколи не в змозі "переконати" правопорушника у його неправомірних діях. Потрібно вдаватися до педагогічних прийомів (у тому числі й математичних методів доведення), етики юридичної діяльності, щоб довести громадянину його неправоту. Ця своєрідна тактика поведінки фахівця права потребує педагогічного осмислення з тим, щоб успішно розв'язати правове завдання, дати правову оцінку, прийняти правове рішення.

Звичайно, юридична діяльність побудована на правовому спілкуванні. Тому педагогічна культура забезпечує піднесення культури проведення юридичного діалогу. У правовому спілкуванні беруться до уваги мотиви, стимули, стратегія, тактика, етика, логіка й прагматика проведення співбесід з учасниками правового процесу. Звідси - важливість формування своєрідної логічної культури у правовому спілкуванні, зміст якої спрямований на запобігання перетворенню конфліктної ситуації у затяжний процес; вибір оптимальних форм інтелектуальної практики ведення юридичного діалогу тощо.

Високий рівень педагогічної культури - необхідна умова становлення юридичної майстерності, досягнення якої пов'язується із введенням у навчальні плани вищих закладів освіти юридичного профілю спецкурсів з проблем методики та педагогіки правового виховання громадян.

3.6. Естетична культура юриста

Вперше у науковий обіг термін “естетика” ввів (1750 р.) німецький філософ О. Г. Баумгартен. Нині існує багато визначень цього поняття, які так чи інакше пов'язані з поняттям почуттєвого сприймання людиною реального світу. Естетика - наука про природу й закономірності естетичного освоєння дійсності. Загалом - це естетичне пізнання, яке слугує важливим чинником духовності людини.

Між поняттями естетичне пізнання, естетичне сприймання, естетичне почуття, естетичне відчуття існує різниця. Естетичне пізнання відбувається на основі естетичного сприймання через зір, слух, дотик, що є первинним у пізнанні.

Естетичне сприймання, естетичне почуття - різні форми відображення навколишньої дійсності. Естетичне відчуття формує естетичне почуття як тонку духовну структуру людини. Але пізнання, як і почуття, потребує інтелектуальної діяльності людини, оскільки необхідними є певні розумові процеси: запам'ятовування, аналіз, синтез та ін. Крім цього, для почуття й пізнання необхідний вияв людської душі. Результатом емоційного сприймання є емоції, почуття.

Предметом дослідження естетики вважають мистецтво, яке (за Арістотелем) є однією із п'яти (включно розум, мудрість, науку, розсудливість) властивостей духу. Поширене твердження, що мистецтво — це естетичне освоєння світу в процесі художньої творчості - особливого виду людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних естетичних ідеалів.

Основними естетичними категоріями є гармонія і міра, прекрасне й потворне, піднесене й низьке, трагічне і комічне, які у процесі історичного розвитку можуть змінюватися. Але

однією з універсальних форм буття матеріального світу у людській свідомості є краса, яка розкриває естетичний смисл явищ, їхні зовнішні і (або) внутрішні якості, що викликають насолоду, моральне задоволення. Краса має свої закони: діяти відповідно до інтересів, потреб, запитів, зручностей інших, на основі чого формуються суспільні відносини. Красу потрібно шукати в єдиній великій книжці - Природі. Зрозуміло, що найвищим рівнем краси є прекрасне.

До чинників, які формують рівень естетичної свідомості, традиційно відносять естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал. Тобто йдеться про формування певної культури, зокрема естетичної. Естетична культура - це сукупність естетичних цінностей, які існують в суспільстві, способи і засоби їх створення та освоєння, хоча сама естетика є наукою про становлення чуттєвої культури людини.

Зауважимо, що поняття "естетична культура" ширше, ніж поняття "чуттєва культура". Зокрема, чуттєва культура стосується лише людини, а естетична - ще й суспільства. Для визначення естетичної культури особи потрібен інтегративний підхід з урахуванням почуттєвого та раціонального.

Зрозуміло, що естетична культура, як і естетика в цілому, має різні види, виходячи з певних ознак. Нас насамперед цікавлять професійні ознаки, тобто естетична культура юриста, яка ґрунтується на почуттєвому праві, правовій естетиці.

Специфіка службової діяльності юриста полягає загалом у тому, що відбувається інтеграція почуттєвого та раціонального, тобто виникає своєрідний діалог між ними, на основі якого сприйнята інформація входить у почуття чи залишається на чуттєвому рівні, без дії вищих психічних процесів. Отже, маємо справу з двома аспектами естетичної культури: зовнішнім і внутрішнім. Звичайно, більш цінним для професійної діяльності є внутрішній аспект. Тому виправданим у багатьох випадках є поняття "естетично-почуттєва культура юриста". Саме такий вид культури ми обрали об'єктом дослідження.

Під естетичною культурою юриста розуміється почуттєвий вплив "діалогу мистецтва" і законів краси у правовій естетиці на формування професійної правосвідомості фахівця-юриста та його поведінку з метою пізнання та кваліфікованого вирішення ним правових ситуацій.

Розглянемо складові елементи естетичної культури юриста та механізм їхньої дії. По-перше, "діалог мистецтва" і закони краси певним чином впливають на формування правосвідомості юристів. Цей вплив відбувається лише у правовій естетиці, тобто в правовому колі, у полі професійної діяльності юриста, де власне потрібна його професійна правосвідомість. Крім цього, він здійснюється на почуттєвому (дуже витонченому) рівні, оскільки естетичне сприймання правових явищ відбувається через органи почуттів.

Ми виходимо з того, що мистецтво є провідним компонентом естетичної культури юриста, адже воно виникло з потреб людини як засіб усвідомлення себе у світі, своїх зв'язків з навколишнім середовищем. Воно створює особливий духовний світ людини - світ краси та емоцій.

Естетика є філософією мистецтва, морфологією мистецтва, його методологією. Естетика вказує шляхи формування досконалої людської чуттєвості. Дія мистецтва на людину духовно підносить її з одними якостями (в тому числі свідомістю), а опускає з іншими, більш якісними. Мистецтво є своєрідним зором і слухом, а це не може не торкнутися душі юриста. Але найбільша роль мистецтва у формуванні правосвідомості

полягає в тому, що воно активізує суспільну комунікацію, ніби примушує розмовляти з людиною. Таким діалогом, зокрема, є естетичне переживання. Мистецтво несумісне з шаблоном, копіюванням. Воно є самостійним витвором людського духу.

Наголосимо, що саме мистецтво активно впливає на формування у юриста правового почуття. Тонка духовна сутність сприяє тому, що воно краще пізнається у правовому явищі, вносить у правосвідомість не виражені словом відтінки почуття, а це своєю чергою підвищує ефективність професійного розв'язання складних суспільних і особистих проблем.

Естетичне пізнання правового явища має незавершену форму: передчуття, інтуїція, здогадки, асоціації тощо. Їх вплив виявляється насамперед у сфері підсвідомості, яка активізує свідомість, у тому числі правосвідомість (наприклад, музика як вид мистецтва може давати імпульс до інтерпретаційної свободи вибору рішень). Естетична цінність правосвідомості юриста формує творчий дух, забезпечує варіантну (але правомірну) професійну поведінку, не допускає спрощених дій, схематичної чи поверхової "правосвідомості".

Під дією діалогу з мистецтвом у підсвідомості юриста "програмується" зворотний потік почуттів і думок, який позитивно впливає на його професійну діяльність. Юрист більш свідомо оцінює правову ситуацію, яку розглядає. Відбувається переосмислення набутих раніше правових знань, краще засвоюються нові відомості з юриспруденції.

По-друге, складовим елементом естетичної культури юриста можна визнати почуттєвий вплив законів краси у правовій естетиці та формуванні професійної правосвідомості. Насамперед підкреслимо буття краси, адже юристові (як і кожній людині) для духовно-естетичного розвитку потрібно здійснювати професійну діяльність за цими законами, творити за законами краси, яка, як відомо, врятує світ.

Красу треба вміти бачити, чути і до того ж знати, що це поняття змінне. Критеріями відчуття краси може бути реакція заінтересованих осіб та власне сумління. Головним джерелом краси є правосвідомість юриста. Звісно, треба враховувати, що, по-перше, знання юриста про теоретичне існування законів краси у Всесвіті позитивно впливає на формування його правосвідомості, по-друге, намагання здійснювати професійні дії за законами краси залежить від рівня правосвідомості юриста. Іншими словами, у першому випадку первинним є закон краси, а у другому - правосвідомість. Така взаємозалежність краси і правосвідомості сприяє налагодженню суспільних відносин.

Варто зіставити також поняття краси та істини у юридичній практиці. Дослідники доводять, що спорідненість краси та істини в цілісному перетворенні людини і світу спричинюється до просвітлення душі, а значить, до профілактики правопорушень, налагодження цивілізованого правопорядку у суспільстві.

Почуттєвий вплив законів краси на правосвідомість юриста формується також під дією законів, нормативно-правових актів тощо. Але якість правового почуття залежить від джерела краси, яка закладена у правові норми. Так, можна стверджувати, що вагомим джерелом краси професійної правосвідомості юриста є римське приватне право, а також історико-правові пам'ятки, які мають духовну цінність та світове значення. Своєю логічністю, універсальністю, максимальною наближеністю до досконалості ці документи можуть розглядатися як приклад правової естетики, слугувати орієнтиром у формуванні правового почуття.

Однак найдосконалішим джерелом краси є природні закони (закони Всесвіту). Саме вони повинні міцно увійти в норми професійної діяльності юриста, у його службовий

етикет. Естетична культура (краса) закладається у зміст службового етикету юриста лише тоді, коли цей етикет відображає природний стиль поведінки, у якій нема нічого зайвого, штучного, несумісного. Саме за зовнішніми діями юриста можна судити про красу його внутрішньої культури (як спеціаліста).

Поряд з красивим існує прекрасне. Ці поняття дещо різні. Прекрасне - це найгарніше. Воно - більш широке поняття. Красива чи прекрасна людина - все залежить від рівня духовності, професійної майстерності та природної закономірності її поведінки. Тому доцільно говорити про логіку існування прекрасного у службових діях юриста.

Професійна правосвідомість як елемент естетичної культури юриста впливає з естетичної свідомості. Остання, як правило, стає джерелом правосвідомості. Під естетичною свідомістю особи розуміють особливий духовний стан, який характеризує естетичне ставлення людини або суспільства до дійсності. Естетична свідомість становить певний комплекс почуттів, уявлень, поглядів, ідей і має такі складові елементи: естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал, естетичну теорію.

Зупинимося докладніше на значенні естетичного смаку для юридичної діяльності. Естетика є критикою смаку, а суттєвим естетичним фактором смаку виявляється почуття задоволення, яке супроводжує споглядання прекрасного. Естетичний смак юридичної орієнтації формується на практиці, у процесі професійної діяльності, хоча й залежить від характеру правника, рівня його загальної культури та вихованості, певних звичок тощо. Проте у будь-якому випадку смакові оцінки юридичної діяльності мають бути раціонально обґрунтовані. Юрист діє в межах закону та правового почуття, і його професійні смакові якості повинні перебувати у правовому полі, під впливом духу права.

Зрозуміло, що естетично-правовий смак має індивідуальний характер, отже, можлива поява деформованого, спотвореного смаку. Наприклад, юрист може отримувати насолоду від того, що продемонстрував свою владу, застосував силові засоби, які не були адекватними в даній правовій ситуації. У подібних діях відсутня естетична культура, оскільки вони спрямовані на порушення рівноваги або на її невстановлення. Крім цього, юрист, естетично-правовий смак якого спотворений, не в змозі глибоко пізнати правове явище. Його зусилля спрямовуватимуться на несправедливість, неправильне розуміння сутності внутрішнього імперативу службового обов'язку, формування негативної естетичної свідомості. Діалог мистецтва і закони краси діють на юриста саме у полі правової естетики, яку доцільно розглядати як ужиткову естетику, оскільки будь-яка сфера трудової діяльності має 1 своє естетичне забарвлення. Правова естетика полягає в ін-І теграції естетики з досягненнями правових наук. Така інтеграція впливає з того, що у праві є естетичні надбання, естетична цінність, естетичні компоненти. Естетична позиція права висвітлює своєрідне естетичне реагування з боку юриста. Адже йому часто доводиться виступати у різних ролях: психолога, педагога, культуролога, філософа, дипломата, актора тощо, які формують окремі види ужиткового професійного мистецтва. А об'єднує ці ролі почуттєва, естетична культура правника. Тобто право систематизує естетичні вимоги до особи юриста, і юридична діяльність вбирає у себе естетичні (почуттєві) відносини права. Тому, виходячи з естетично-правових властивостей юридичної діяльності та естетичної практики юриста, потрібно правильно оцінювати естетичні властивості права.

Отже, у правовій естетиці чільне місце посідає діалог різних видів культур і мистецтва. Щоб ефективно реалізувати і правові норми на практиці, всебічно пізнати правове явище, треба цілеспрямовано естетично (почуттєво) впливати на юридичну діяльність,

на формування високого рівня професійної правосвідомості фахівця права.

Принципи естетичної культури юриста відображають ті естетичні позиції, без яких немислима юридична діяльність, яких треба дотримуватися на практиці.

До основних принципів естетичної культури юриста належать: юридична гармонія, естетична домінанта, феномен творчої волі, юридична алегоричність, професійна мажорність, службовий дизайн.

Принцип юридичної гармонії впливає із загальної гармонії як філософсько-естетичної категорії. Він означає високий рівень відповідності юридичної діяльності природній досконалості, що породжує професійну красу. Адже юрист, який діє в гармонії з навколишнім середовищем, сягає вічних нетлінних духовних цінностей і краще пізнає правове явище, яке йому доводиться досліджувати. За допомогою цього принципу він завжди може виявити штучну руйнацію, порушений природний баланс, асиметрію у правовому явищі. Таємничість вічного прагнення існувала постійно, що стимулювало споглядання. І у юриста з'являється бажання досягти краси й гармонії у суспільному розвитку. Така насолода дає поштовх до активного пошуку причин появи негативних правових явищ у громадському житті.

Звідси актуальність такого принципу естетичної культури юриста, як естетична домінанта, що підкреслює досить складний зв'язок естетики з психологією. Цей принцип властивий мистецтву, сфера якого слугує апробацією законів психології. Однак психологічні методи аналізу мистецтва не дають змоги всебічно розкривати його природу і сутність. Це - завдання естетики. Оскільки професійна майстерність юриста є певним видом мистецької діяльності, то психологічні закони діють і в цьому випадку, створюючи відповідну психотерапію. Так, у людини може вироблятися безумовно-умовний рефлекс на позитивні дії, який стимулює бажання здійснювати пошук, нейтралізуючи при цьому навіть природні потреби (сон, їжу, відпочинок). Така фізіологічна властивість дістала назву принципу домінанти, прихованої домінанти, прихованого рефлексу. Це означає, що високий рівень естетичної культури без такого принципу обійтися не може. Поштовхом до нього є бажання пізнати красу правового явища й отримати естетичну насолоду від професійних дій.

Однак професійну творчість юриста стимулюють й інші чинники. Важливою є внутрішня, вроджена, безмежно сильна творча воля [83, с. 337]. Творча воля може розглядатися і як мотивація професійної діяльності юриста. Адже шлях до пізнання правової істини через емоційно-правове почуття, через сильну дію естетичної культури неминуче веде до власної творчості. Особиста гідність, відчуття соціальної значимості власної юридичної діяльності стимулюють правника до пошуків естетичних засобів самореалізації. Власне феномен творчої волі юриста спрямований на досягнення гармонії у правових відносинах, а не на власну вигоду.

Правда, можна говорити і про розумну потребу біологічного існування, але вона не повинна домінувати. У протилежному випадку сприйняття правового явища буде одностороннім, у ньому не виявлятимуться естетичні категорії. Підпорядковуючи свої дії постійному творчому пошуку й пізнанню правових явищ, юрист тим самим виявляє власний естетичний потенціал. Проте за відсутності сприятливих естетичних обставин ресурси вольових зусиль можуть вичерпуватися і потенціал творчої волі буде бездіяльним. Звичайно, розраховувати на зовнішні сили, на піклування сторонніх осіб потрібно, але відносно. Найголовніше полягає у феноменальній напруженості власної творчої волі, незважаючи на можливі негативні зовнішні впливи.

Проаналізуємо такий принцип естетичної культури правника, як юридична алегоричність. Відомо, що Феміду - богиню правосуддя, зображають жінкою із зав'язаними очима й шальками терезів як символ безсторонності. Лише ізолювавшись від негативного впливу сторонніх осіб, юрист може встановити природну рівновагу, естетично-правову пропорцію. Алегоричність, мистецькі умови доволі часто трапляються в юридичній діяльності. Досить згадати систему дорожніх знаків, форму одягу юристів різних спеціальностей, номерні знаки автотранспорту, іншу правову символіку. Ця естетично зафіксована інформація загальнодоступна і більш зрозуміла, ніж словесна. Вона легше засвоюється юристом, активізує процес вироблення версій, створюючи тим самим сприятливі умови для пізнання правових явищ, встановлення логічних зв'язків між його мікрочастинами.

З аналогічної причини важливий і принцип професійної мажорності, що забезпечує піднесений настрій юриста, приносить радість від естетичного впливу тощо. Такий психічний стан може виникнути під впливом музики, театрального спектаклю, кінофільму, жартів. І це зрозуміло, адже мистецтво має здатність викликати естетичні переживання, уявлення та спонукати до появи нових версій. Такі естетичні контрасти часто стають підґрунтям для перцю-відкриття частин незнайомого світу. Професійна мажорність як безкорислива допомога юристові є своєрідною естетичною терапією. Принцип службового дизайну — своєрідний естетичний феномен духовної культури юриста — нині особливо актуальний.

Дизайнерська активність пов'язана з прагненням наблизити естетику українського дизайну до рівня світових взірців. З огляду на це набуває значення вміння юриста застосовувати у своїй роботі закони колористики. Про це вміння свідчить насамперед оформлення службового кабінету, в якому юристові доводиться перебувати іноді чи не половину доби. Відомо, що кольори по-різному впливають на людину, позначаються на її самопочутті, емоціях, поведінці, навіть можуть призводити до незрозумілої, на перший погляд, зміни пульсу та кров'яного тиску. А знання законів колористики допомагає уникнути стресових ситуацій. Отже, колір, його гармонійність є чинником, стимулятором духовного здоров'я і взагалі окрасою життя. Тому робоче місце, що враховує особисті риси, темперамент працівника, зокрема юриста, й не порушує природної кольорової гармонії, активізує виконання службового обов'язку.

Багатогранний зміст естетичної культури юриста виявляється в її функціях, основними з яких є: формування естетичних принципів юридичної діяльності, піднесення рівня правового почуття юриста, подолання стандартного юридичного мислення, вплив на виховання суб'єктів права, розвиток ритуально-обрядової культури у юридичній практиці, наповнення і систематизація юридичного досвіду.

Розглядаючи функцію формування естетичних принципів діяльності, наголосимо, що йдеться про розв'язання актуальних правових проблем. Зауважимо, що, цінним є естетичне освоєння службового обов'язку. Тобто насолода від виконаної юридичної дії, від справедливого влаштування долі людини, від кваліфікованої і реально наданої юридичної послуги та ін. Торжество справедливості, її відновлення сприяє створенню природного балансу у суспільних відносинах, повертає попередню красу взаємостосунків. Ця функція спрямована на розв'язання естетичних суперечностей у юридичній діяльності. Буває так, що деколи яскраві романтичні уявлення про професію юриста призводять до розчарування. А естетична культура допомагає початківцю-юристу відновити попередню уявну красу професійної діяльності, але на

раціональній і почуттєвій основі з обґрунтуванням естетичних форм юридичних дій.

Естетична концепція юридичної діяльності сприяє виробленню у правника вміння описати правове явище, використовуючи почуттєвість, зокрема колір, запах, смак. Це має важливе значення для прийняття правильного судового рішення. Крім цього, у юриста формується певне естетичне сприйняття, що активізує аналіз скоєного правопорушення.

Функція піднесення рівня правового почуття юриста пов'язана із професійною майстерністю. Адже естетична культура викликає настільки глибокі почуття до права, обов'язку, справедливої рівноваги, що це змушує юриста знаходити законний вихід із конкретної ситуації, оскільки естетична культура формує такий душевний стан, який допомагає уникати несправедливих правових дій.

Безумовно, правове почуття юриста суттєво зумовлюється філософським осмисленням сенсу земного життя, природних законів розвитку суспільства. Естетична культура підносить правове почуття до розуміння вічної таємниці краси, тобто таємниці самого життя.

Подолання стандартного юридичного мислення як функція естетичної культури значною мірою є наслідком естетизації юридичної діяльності засобами мистецтва. Наприклад, телебачення таїть у собі загрозу стандартизації мислення. Проте під дією інших видів і жанрів мистецтва у юриста формується естетичне сприйняття дійсності. Естетична культура несумісна з одноманітністю, навпаки, вона стимулює бажання досягати майстерності у професійній діяльності.

Особливий інтерес становить функція впливу на виховання суб'єктів права. Для юриста важливим є те, що через естетичний вплив і насолоду активізуються виховний вплив, інформація, пізнання, передавання досвіду, аналіз стану світу тощо. Це дуже важливий момент у пізнанні. Адже саме мистецтво розширює наші уявлення про Всесвіт і своєю чергою облагороджує професію юриста.

Юридична діяльність передбачає обов'язкові ритуали, обряди, церемонії. Важливо, щоб вони здійснювалися за законами естетики, формували відповідну ритуально-обрядову культуру, що певною мірою регулюється нормативно-правовими актами. Ця функція естетичної культури виховує почуття відповідальності юриста перед державою і народом, почуття внутрішнього імперативу службового обов'язку. Естетично-емоційне сприйняття ритуалу через сферу підсвідомого позитивно впливає на свідоме, формуючи високий рівень правосвідомості.

Нарешті, естетична культура наповнює і систематизує юридичний досвід правника. Ця функція ніби доповнює естетичними почуттями професійні якості і у такий спосіб сприяє розвиткові аналітичного мислення, здатності використовувати набутий почуттєво-емоційний потенціал з метою оптимального врегулювання правових відносин у суспільстві.

Сутність естетичної культури найповніше визначив Сократ: красивим є те, що найкраще відповідає своєму призначенню.

Отже, естетична культура юриста повинна відповідати законам краси, гармонійності, згідно з якими відбуваються позитивні зміни у внутрішньому світі людини, в тому числі й правопорушника. Естетичне світосприймання, здатність засвоїти здобутки естетичної культури, взаємодія почуттєвого і раціонального у діяльності юриста є чинниками ефективного регулювання правовідносин в Україні.

